

חלק ב': תקציר ומילות מפתח - עברית

כותרת מלאה של המחקר

אפיון תפיסות אודות קירבה חברתית בקרב תורמי איברים מהחי

חוקרים: שם מלא ושיוך מוסדי

ד"ר חגי בועז, מכון ון ליר בירושלים

ד"ר אביתר נשר, מחלקת השתלות, מרכז רפואי רבין

רחל מיכוביץ, מחלקת השתלות, מרכז רפואי רבין

ורד ניסנוב קופמן, מחלקת השתלות, מרכז רפואי רבין

מילות מפתח

תרומת איברים מן החי, קהילה, משפחה, השתלות איברים, קרבה חברתית

תקציר

תקציר שאורכו עד **200 מילים**, אשר יכלול כותרים אלה: (1) רקע (2) מטרות (3) שיטה (4) ממצאים עיקריים (5) מסקנות (6) המלצות / השלכות לקובעי המדיניות

תרומות שנלקחות מאנשים חיים הן המקור המרכזי להשתלות כליה בישראל. תרומות אלה מגיעים משני מעגלים חברתיים: המשפחה וקהילה. המעגל השני מתייחס לתרומות איברים מאנשים חיים לזרים. הספרות הקיימת טוענת שתרומות איברים לזרים מגיעות לרוב מהמגזר הדתי והחרדי ומכוונות רק לציבור היהודי. מחקר זה בודק טענה זו באמצעות שרטוט הפרופיל הסוציו-דמוגרפי של שתי קבוצות התורמים. עוד מבקש המחקר להשוות שורה של עמדות ותפיסות ביחס לחווית התרומה, תפיסות אמוניות וסובלנות בין שתי אוכלוסיות התורמים. לשם כך, נערך סקר שהקיף 749 משיבים, 400 מהמשפחה ו-349 מהקהילה. תשובות המשיבים נותחו באמצעות סטטיסטיקה תיאורית, ניתוח אשכולות ורגרסיה לוגיסטית מולטינומית. הממצאים איששו את הטענה כי רוב התורמים מהקהילה כמגיעים מהמעגלים הדתיים והחרדים. עוד גילה המחקר כי תורמים אלה הם בעיקרם גברים, משכילים, ומתגוררים בקהילות קטנות. כמו כן, למרות שלא נמצא הבדל מובהק בסולם הסובלנות בין שתי הקבוצות, התורמים מהקהילה השיבו ברובם כי הם מעדיפים שהזהות הלאומית של המקבל תהיה זהה לשלם, אם כי היו אדישים יחסית למידת האדיקות הדתית של המקבל. ממחקר זה עולה כי הטענה בדבר תיחום התרומה לקהל יהודי נכונה. על מנת להתגבר על היבט זה של אי שוויון ועם זאת לא לצמצם את היקף תרומות האיברים מהקהילה, אנחנו ממליצים להגביר את המודעות לתרומות איברים דרך המרכז הלאומי להשתלות כתרומות אוניברסליות ללא התניה.

חלק ג': תקציר ומילות מפתח - אנגלית

Full title of research project

Attitudes towards "social relatedness" among living organ donors

Investigators: full name and affiliations

Dr. Hagai Boas, The Van Leer Jerusalem Institute
 Dr. Eviatar Neshet, Department of Transplantation, Rabin Medical Center
 Rachel Michowitz, Department of Transplantation, Rabin Medical Center
 Vered Nisanov Kofman, Department of Transplantation, Rabin Medical Center

Key Words

Living Organ Donation, Community, Family, Organ Transplants, Social Relatedness

Abstract

An abstract of up to **300 words** should include these headings: (1) Scientific Background (2) Objectives (3) Methodology (4) Findings (5) Conclusions (6) Policy Implications / recommendations

Living organ donations are the main source for kidney transplantations in Israel. These donations come from two social circles: the family and the community. The second circle is of donations from living persons who volunteer to donate to strangers refers to donations. Current literature argues that donations to strangers come mainly from the religious and Haredi sectors and is aimed only to the Jewish population. This study examines this contention by drawing the socio-demographic profile of the two groups of donors. It performs a survey of 749 respondents (400 donors who donated to their relatives, 349 donors who donated to strangers). The respondents' answers were analyzed by methods of descriptive statistics, cluster analysis and logistic regression analysis. Findings prove that most of the donors who come from the community define themselves as religious or Haredi. It is also found that these donors are mainly men, educated and reside in small communities. No significant difference was found in the tolerance scale between the two groups, most of the donors from the community said that they would prefer that their recipient's national identity would be as theirs. They were more indifferent as to their recipients' level of religiosity. This study validates the claim that living donations to strangers in Israel is bounded within the Jewish population. In order to overcome the inequality in organ donations, without reducing these life-saving donations, we recommend to boost awareness to universal unconditional donations through the Israeli Transplant Center.

1. רקע מדעי:

תרומות שנלקחות מאנשים חיים הן המקור המרכזי להשתלות כליה בישראל (1). לפי נתוני המרכז הבינלאומי למרשם תרומות איברים והשתלות (IRODaT), מאז 2009, תרומות מן החי מהוות את המקור העיקרי לתרומות איברים בישראל (2). תרומות אלה מגיעות משני מעגלים חברתיים: המעגל המשפחתי (תרומות איברים בתוך המשפחה) והמעגל הקהילתי (תרומות איברים של אנשים שאינם חולקים קרבת דם, אך שייכים לאותה קהילה). בעוד שהמעגל המשפחתי תמיד היווה מקור לתרומות כליה לבני משפחה נזקקים, הרי שכניסתו והרחבתו של המעגל הקהילתי כמאגר פוטנציאלי של תרומות כליה מאנשים חיים, היא תופעה שצברה תאוצה בעשור האחרון. שתי אוכלוסיות התורמים הללו נבדלות במניעי התרומה שלהן. בעוד ובני משפחה תורמים איברים לקרובים להם ורואים את טובת קרוביהם כמניע העיקרי לתרומה, הרי שהמניעים של אנשים המוכנים לתרום אחת מכליותיהם לאנשים שהם אינם מכירים מגיעים ממקורות אחרים לחלוטין.

תרומות איברים בקרב המשפחה הן תרומות ישירות (directed donations) בהן בין התורם והנתרם קיימת מערכת יחסים מתמשכת לפני ואחרי התרומה (3-5). לעומת זאת, תרומות איברים מזרים הן תרומות עקיפות (indirect donations) שבהן לא קיימת מערכת יחסים קודמת לתרומה (אם כי תיתכן מערכת יחסים לאחריה, כמו בתרומות מהמת) (6,7). בעוד שלכאורה, תרומה בקרב המשפחה מובנת מתוך מושגי הקירבה והשארות (kinship), הרי שתרומה של אדם לזר מאתגרת את תפיסת הקירבה החברתית (8) ומעמידה למעשה במבחן את עולם המושגים האתי הנקשר להשתלות איברים. מושג התורם האנונימי, שאלת ההקצאה ואפילו תפיסת האלטרואיזם ("השומרוני הטוב"), נטענים במשמעות חדשה בסוג תרומות זה (8-12). מחקר זה מבקש לעמוד על תפיסת הקירבה החברתית (social relatedness) שבקרב תורמים מן החי בישראל. קירבה חברתית מובנת כאן בשני מישורים: בשאלת הקירבה של התורם אל המקבל וביחסים ביניהם, ובתפיסה סוציולוגית אודות קירבה חברתית בכלל החברה, דהיינו עד כמה אתה מרגיש קרוב לקבוצות שונות בחברה הישראלית. שאלה זו מתחדדת בעיקר על רקע התפקיד המרכזי שעמותות "מתנת חיים" ממלאת במצבת תרומות האיברים בישראל. בעשור האחרון הצליחה העמותה לגייס מעל ל-1,400 גברים ונשים שהתנדבו לתרום כליה לזרים. הישג חסר תקדים בקנה מידה עולמי. התורמים המגיעים דרך עמותה זו הם בעלי פרופיל סוציולוגי מובחן: רובם המכריע הם יהודים המגדירים עצמם דתיים או חרדים (11-13). עובדה זו מפתיעה בעיקר לנוכח ההססנות של קבוצה זו בחתימה על כרטיסי אדי ומיעוטם בקרב תורמי איברים מהמת (11). בעת הרישום לעמותות "מתנת חיים" מתבקשים המתנדבים למלא שאלון שבו קיים סעיף בשם "העדפות". בסעיף זה יכולים המתנדבים לציין את הקבוצה החברתית אליה ישתייך המקבל או המקבלת. התניית התרומה בשיוך חברתי מעלה סוגיות אתיות כבדות משקל (14-18). אחד החששות המרכזיים הוא שהתניה פוגעת במחויבות ההקצאה ללא פניות על פי כללים של דחיפות רפואית ושוויון (15). לעומת זאת, הכללת שיקולים לא רפואיים בהקצאת איברים קיימת כבר במדיניות הקצאת האיברים הרשמית

בארץ: מי שחתום על כרטיס אדי זוכה לניקוד נוסף ברשימת ההמתנה בתור להשתלה (16). המצדדים בסעיף ההתניות טוענים כי תרומה אישית היא תמיד מעשה הכולל בתוכו העדפות והתניות ובשונה מתרומה העוברת לרשות המדינה ומחולקת כטובין ציבוריים, תרומת איבר מאדם חי היא מעשה פרטי בין אדם לחברו, וככזו, כך טוענים התומכים בדפוס זה, לגיטימי מצד התורמים לציין העדפות והתניות (17). התוצאה האמפירית הבולטת של סעיף ההעדפות הוא שהמתנדבים לתרומה, תורמים במסגרת הרוב היהודי (18). יש לציין כי כל המתנדבים עד כה לתרומת כליה דרך העמותה הגיעו מהמגזר היהודי. נקודה זו הפכה את תופעת התרומות דרך מתנת חיים לשאלה במחלוקת: יש כאלה הרואים במגמה זו ביטוי לדאגה קהילתית וביטוי של אלטרואיזם (11) ויש כאלה הרואים בה, שיקוף של סגירות חברתית על בסיס דת ולאום העלולה להחריף מגמות של אי שוויון על בסיס השתייכות דתית ולאומית (19). המחלוקת הזו מתחדדת עוד יותר על רקע המרכזיות של ערכי האלטרואיזם והסולידריות שנמצאים בבסיס האתיקה של תרומות איברים. על פניו התנדבות לתרומה לאדם זר היא תמצית הגדרת האלטרואיזם. מצד שני, התנית התרומה על פי העדפות אישיות מכרסמת במשמעות הגדרת האלטרואיזם. זאת ועוד, על רקע המחסור החריף באיברים להשתלה, מחפשים מקבלי מדיניות כלים ואסטרטגיות חדשות להגביר את נפח תרומות האיברים. דפוס זה של תרומות זרים נדמה כמבטיח במיוחד על רקע הצלחת "מתנת חיים". הדיון האתי, שתמציתו הובאה למעלה, חסר בסיס נתונים סטטיסטי וניתוח סוציולוגי. אנחנו מציעים לבחון את הדילמה האתית דרך מושגי "הקירבה החברתית" (social relatedness) ו"המרחק החברתי" (social distance), כפי שמשתקפים בעיניהם של השחקנים עצמם – המתנדבים לתרום כליה מקרב הקהילה, ובעיניהם של משתתפי קבוצת הביקורת, תורמי כליה המגיעים מקרב המשפחה. קירבה חברתית (social relatedness) היא מושג מרכזי בהיסטוריה של תרומות איברים והתאמה בין תורם ומקבל. קירבה גנטית וסוג דם זהה מעלות משמעותית את אחוזי ההצלחה של השתלות איברים. עובדה זו הפכה קרובי משפחה לקטגוריה מועדפת לתורמי איברים מאז ראשית ימי ההשתלות במחצית השנייה של המאה העשרים. עם זאת, התפתחויות טכנולוגיות בתחום הפרמקולוגיה וכירורגית ההשתלות, מאפשרים להרחיב את מעגל התורמים האופציונאליים ולהשתיל איברים גם בין אנשים בעלי מרחק גנטי רב יחסית, עד כדי זרים מוחלטים שאפילו אינם חולקים סוג דם זהה (26,27). כיום תורמים חיים מגיעים ממעגלי קירבה משתנים: ממשפחה קרובה, דרך חברים ועד זרים המוכנים לתרום איבר באופן אלטרואיסטי (8). המחקר הקיים אודות תורמים מן החי מעלה כמה מאפיינים כלליים אודות הפרופיל הסוציו-דמוגרפי של תורמים אלה: רבות מדובר על "הפער המגדרי" בתרומות אלה (נשים מהוות רוב מובהק בקרב התורמים ומיעוט מובהק בקרב המושתלים; 28,29), על המאפיינים הפנים-משפחתיים של תרומות מן החי (30), ועל הבעייתיות שבתרומות איברים מזרים (15,31). בנוסף לכך, קיים גם דיון ער בנוגע למניעים המובילים לתרומת איברים מן החי. מהי, למשל, מידת האלטרואיזם הקיימת במחויבויות פנים משפחתיות בין הורים לילדיהם, או, לחילופין, עד כמה התורם הזר מונע מרגש טהור של זולתנות

(24,32,33). הדיונים בתחום האתיקה ומדעי החברה עמוסים בבחינת המשמעויות וההשלכות שיש לתרומות איברים מן החי (7,21,22). אך, מיעוטם של המחקרים מציגים תמונה אמפירית אודות עמדותיהם ותפיסותיהם של תורמי איברים מן החי, ובעיקר של תורמים אנונימיים. (23-26). גם בקרב מחקרים אלה, קבוצת הנחקרים היא קטנה יחסית ואינה עולה על מאתיים במקרה הרחב ביותר. בקרב אלה קיים מיעוט חריף אפילו יותר במחקרים הדוגמים אוכלוסייה רחבה של תורמים אנונימיים (non-directed; 23-26). מחקרים אלה מציגים שאלות לגבי תפיסות אתיות שונות של תורמים חיים, בעיקר לגבי מידת האלטרואיזם שלהם (24), אבל לא מצאנו מחקר אמפירי רחב עם התייחסות למושג הסוציולוגי "קירבה חברתית" כמושג מרכזי במוטיבציה של תורמי כליות חיים שתורמים לזרים או במתודולוגיה של בדיקת סולם "מרחק חברתי" כפי שמחקר זה ערך. המושג "קירבה חברתית" (social relatedness) הוא מושג בעל משמעויות אנתרופולוגיות בעיקר. הוא מצביע על התרחבות מושג השארות (kinship) מעבר לקרבת הדם והכללתם בתוך מערכת תרבותית וחברתית סבוכה של משמעויות (35,36). הרחבת מושג המשפחה מהגדרה על פי קשרי דם להגדרה על פי יחסים חברתיים, תפסה תאוצה במחקרים חברתיים על אודות רפואה וטכנולוגיות רפואיות בעיקר בשל המהפכה הגנטית וכניסתן של טכנולוגיות פריון ששינו דרמטית את מושגי המשפחה (37). בישראל, שהיא מעצמה בטיפולי פוריות ומובילה בבדיקות גנטיות לפני הריון, קיים מחקר אנתרופולוגי אודות שאלות של קירבה חברתית בתחומים אלה (38,39), אך הוא חסר לגמרי בתחום תרומות האיברים. על רקע העליה בתרומות מן החי המגיעים מהמעגל המשפחתי והמעגל הקהילתי, אנחנו סבורים כי מושג זה הוא מרכזי עבור שדה תרומות האיברים, ובירורו השיטתי ושרטוטו כמושג בעל מימדים סוציולוגיים יעזור להבין את מורכבותו.

2. שאלות המחקר

במחקר זה ביקשנו לברר הבדלים בתפיסות הקירבה החברתית בקרב תורמים חיים שהגיעו מהמעגל המשפחתי ובין התפיסות של תורמים חיים שהגיעו מהמעגל הקהילתי. ההשערה שלנו הייתה כי נמצא שונות שונה במדדי המרחק החברתי בין שתי האוכלוסיות. בעוד שקבוצת התורמים מהמעגל המשפחתי מגיעה באופן מבוזר יחסית מכל שכבות האוכלוסייה, והיא יכולה לייצג קבוצת מדגם של האוכלוסייה הישראלית ביחס לשאלות כלליות על מרחק חברתי בישראל, הרי שקבוצת התורמים מקרב הקהילה באים ממעגל חברתי מוגדר המנהל מערכות יחסים מוגדרות ויחסית קבועות עם מגזרים אחרים בחברה הישראלית. אנחנו שיערנו כי מדדי המרחק החברתי של קבוצה זו ישקפו זאת. אנחנו שיערנו כי קיימים הקשרים הבאים: קשר חיובי בין רמת דתיות התורם לבין שיוכו לקבוצת תורמים מהקהילה. קשר שלילי בין רמת דתיות לבין החזקת כרטיס תורם. קשר שלילי בין רמת דתיות ובין ציון בשאלות סולם בוגרדוס על מרחק חברתי. שיערנו כי היחסים בין תורמים ונתרמים המגיעים מהמעגל המשפחתי יבוססו על הקשר הישיר שבין התורם והמקבל וישקפו את ההיסטוריה המשפחתית האישית המתמשכת בין השניים. הקירבה החברתית תבוסס על הגדרות משפחתיות של קשר דם, של נישואין או קשר דרך נישואין. אנחנו שיערנו כי שונות

התשובות אודות היחסים בין תורמים ונתרמים בקבוצה זו תהיה גדולה יותר מאשר בקבוצת התורמים מהקהילה שאינם בעלי היכרות קודמת עם הנתרמים. ביקשנו גם לברר תפיסות סוציולוגיות רחבות יותר של קירבה חברתית, כלומר מה היחס של כל אחת מקבוצות התורמים לקבוצות שונות, בדרגת מרחק שונה, מהקבוצה אליה משתייך התורם. בהקשר זה, שיערנו כי התורמים מהקהילה יקבלו ציון נמוך בסולם בוגרדוס לבדיקת מרחק חברתי מאשר התורמים מקרב המשפחה. אנחנו משערים כי קיים פער מגדרי בדפוס התרומה. בהתאם לספרות אודות פערים מגדריים בתרומת איברים (28, 29) שיערנו כי יותר נשים תורמות לגברים בקרב בני המשפחה ובכלל זה יותר אימהות לבנים. עוד אנחנו שיערנו, בהתבסס על רשמים כלליים, כי בקרב תורמים מהקהילה נמצא רוב של תורמים לעומת תורמות ושיהיה מתאם מגדרי תורמים ומקבלים ותורמות ומקבלות, כלומר שגברים יעדיפו לתרום לגברים ונשים יעדיפו לתרום לנשים. השערה זו, מבוססת על סמך רושם כללי של העדפות של מגזר דתי לתרום בתוך הגבולות המגדריים.

3. שיטות העבודה

מתוך רשומות של למעלה מ-1200 תורמים מהמשפחה ומהקהילה, קיוונו לקבל שיעור היענות של לפחות 50%. לשם כך, בחרנו בסקר טלפוני בו השאלון נענה במקום וניתן לוודא כי העונה הוא אכן זה שתרום. זאת ועוד, לפי הנחיית ועדת הלסינקי של בית החולים, המטלפנים היו מטעם בית החולים והורכבו ממתנדבים ועובדי המחלקה. לסקר טלפוני גם היתרון בשיעור היענות גבוה יותר לעומת שליחת שאלונים בדואר או בדוא"ל. השאלון הוא שאלון סגור בן 39 שאלות עבור תורמים מהקהילה ו-41 שאלות עבור תורמים בקרב המשפחה. שאלות 1-7 בשאלון עבור תורמים בקרב המשפחה מתייחסות למערכת היחסים המתמשכת עם התורם, ואינן מופיעות בשאלון עבור תורמים מהקהילה. שאלות 11-13 מתייחסות למידת החשיבות שיש לזהותו של המקבל עבור התורם שמגיע מהקהילה ואינן מופיעות בשאלון על המשפחה. שאר השאלות זהות לשתי הקבוצות. השאלות אודות מרחק חברתי מבוססות על סולם בוגרדוס (39) המבקש לאמוד מרחקים חברתיים בין נבדקים לקבוצות בחברה. השאלות הסגורות בוחנות עד כמה הנבדק מוכן לקבל למעגל חייו אדם מקבוצה חברתית אחרת. תחילה בדקנו ותיקפנו את השאלון על סמך קבוצת דגימה ראשונית של 8-10 תורמים מכל קבוצת מחקר. לאחר תיקוף השאלון המשכנו לחלק העיקרי של המחקר ויצרנו קשר עם שאר התורמים. הכמות הגדולה של התורמים מחייבת צוות סיוע גדול. גייסנו לשם כך עוזרי מחקר והקדשנו לכך כשישה חודשים מזמן המחקר. לאחר מילוי השאלונים, התשובות קודדו על ידי צוות עוזרי המחקר לטבלת אקסל שהותאמה לתכנה סטטיסטית לעיבוד נתונים. ניתוח השאלונים נעשה לאור השערות המחקר. תחילה בחנו את ההבדלים בין הקבוצות במאפיינים הסוציו-דמוגרפיים ובשאלות הקשורות להשתייכות קהילתית (מבחני t). בשלב השני ביצענו ניתוח אשכולות (cluster analysis) על מנת לזהות פרופילים שונים של תורמים קהילתיים ומשפחתיים על

בסיס השתייכות קהילתית ומרחק חברתי. בשלב השלישי ניבאנו בעזרת ניתוח רב משתני (רגרסיה לוגיסטית מולטנומית) השתייכות לפרופיל תורם בעזרת המשתנים הבלתי תלויים כמו גיל, מין, מצב משפחתי, השכלה, תעסוקה, מקום מגורים, מידת דתיות וזמן לאחר ההשתלה. הניתוח נעשה בעזרת תוכנת R המאפשרת ניתוחים אלו בצורה מיטבית.

שמירת אנונימיות: 1. הפניה למרואיינים נפתחה בהדגשת הממד האנונימי שבניתוח הנתונים – שמם יישאר חסוי לאורך כל המחקר, ומלבד הפונה למרואיין אין אדם שיכל לזהות בין המשיבים לתשובותיהם. 2. המשיב יכל בכל זמן לדלג על שאלות, להפסיק כליל את הראיון ולבקש שתשובותיו עד הפסקת הראיון יימחקו מהמאגר. 3. בזמן הקלדת הנתונים לא הופיעו שמות המרואיינים והנתונים שנמסרו לחוקרים קודדו באופן מספרי (משיב 1, משיב 2...).

4. ממצאים

פרופיל סוציו דמוגרפי ממוצעים (סטיית תקן), אחוזים ומובהקות.

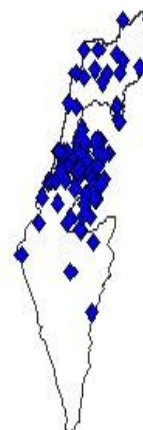
קהילה (n=349)	משפחה (n=400)	מובהקות ** - p > 0.01
גיל	45.11 (9.53)	50.63 (11.59) **
אחוז תורמות	26%	57.75% **
אחוז נשואים	94%	80.45% **
שנים לאחר תרומה	4.07 (2.53)	4.99 (2.76)
דתיות		**
חילוניים	6.94%	36.51%
מסורתיים	5.49%	29.25%
דתיים	65.61%	24.00%
חרדיים	21.97%	10.25%
חינוך		**
יסודי	1.15%	4.75%
תיכוני	20.05%	34.50%
על תיכוני	78.80%	60.75%
תעסוקה		**
שכיר	77.59%	63.73%
עצמאי	18.97%	17.63%
אינו מועסק	1.15%	4.28%
גימלאי	2.01%	11.84%
מוצא (ארץ לידה)		
ישראל	87.64%	84.67%
אסיה-אפריקה	0.29%	5.53%

ארה"ב – אירופה	12.07%	9.80%
מוצא (אב)	**	
ישראל	26.44%	29.72%
אסיה-אפריקה	20.98%	44.58%
ארה"ב – אירופה	52.59%	25.69%
מוצא (אם)	**	
ישראל	28.37%	28.97%
אסיה-אפריקה	21.20%	40.81%
ארה"ב-אירופה	50.43%	30.23%
עולים חדשים	12.32%	16.50%
מקום יישוב (גודל אוכלוסייה)		
פחות מ-5,000	45.27%	15.25%
5,000-10,000	7.45%	4.00%
10,000 – 50,000	14.90%	26.25%
50,000– 150,000	14.90%	23.50%
מעל 150,000	17.48%	31.00%
		**
גרים מעבר לקו הירוק	45.09%	7.47%
		**

התפזרות התורמים לפי מפה

תורמים מקרב הקהילה

תורמים מקרב המשפחה:

יחסי תורמים – מקבלים

התפלגות תרומות בתוך המשפחה (n=400)

מי קיבל?	אחוזים	יחס מגדרי (%)
אבא	12.25%	בן לאבא (71.4%), בת לאבא (28.6%)
אמא	6.25%	בן לאמא (72%), בת לאמא (28%)
אח	15.5%	אח לאח (50%) אחות לאח (50%)
אחות	7.5%	אחות לאחות (60%) אח לאחות (40%)
ילד	12.5%	אבא לבן (48%), אמא לבן (52%)
ילדה	6.25%	אבא לבת (44%) אמא לבת (56%)
בת זוג	5%	בעל לאשתו (100%)
בן זוג	27.25%	אישה לבעלה (89%) זוג חד מיני (2%)
קרוב מחוץ למעגל משפחתי ראשון	7.5%	תורמים (63%) תורמות (37%)

יחסי תורם נתרם בתוך המשפחה:

עד כמה מערכת היחסים בינך והנתרמת היו קרובים לפני ההשתלה (סולם 1-10)?

ממוצע: 9.43

סטיית תקן: 1.53

האם מערכת היחסים בינך והנתרמת השתנה לאחר ההשתלה?

24% כן 76% לא

האם מערכת היחסים השתנתה לטובה?

95% כן 5% לא

עד כמה אתה מרגיש אחריות לגבי תפקוד הכליה אצל המקבל? (סולם 1=במידה רבה מאוד

1=כלל לא)

ממוצע: 7.22 סטיית תקן: 3.61 התפלגות: 18.8% סימנו 1, 11.3% סימנו בין 2 ל-5, 16.9%

סימנו בין 6 ל-9, 52.1% סימנו 10

קבלת החלטות בקרב תורמים בתוך המשפחה

משפחה או תורם זר? (n=400)

אם היה נמצא תורם מתאים מחוץ למשפחה שמוכן לעבור את הניתוח תמורת תשלום, האם עדיין

היית מתנדב לתרום? (סולם 1=תורם בעצמי ללא היסוס 1=מעדיף בהרבה תורם זר)

מספרים מוחלטים	אחוזים	
46	12	1 מעדיף בהרבה תורם זר
23	5	2-5
44	12	6-9
276	71	10 תורם בעצמי ללא היסוס

ממוצע: 8.16 סטיית תקן: 3.26

אם היה נמצא תורם מתאים מחוץ למשפחה שמוכן לעבור את הניתוח באופן אלטרואיסטי, האם עדיין היית מתנדב לתרום? (סולם 10=תורם בעצמי ללא היסוס 1=מעדיף בהרבה תורם זר)

מספרים מוחלטים	אחוזים	
190	48	1 מעדיף בהרבה תורם זר
33	8	2-5
42	10	6-9
135	34	10 תורם בעצמי ללא היסוס

ציון ממוצע: 4.95, סטיית תקן: 4.15

בהקשר זה שאלנו את התורמים מקרב הקהילה (n=148) שאלנו את השאלה הבאה:

האם אתה סבור שראוי שאדם שיש לו תורם פוטנציאלי מתאים במשפחה, יקבל תרומה מאדם שאינו מחוג המשפחה? (1=כן 2=לא)

46.6% כן

54% לא

שאלנו אותם גם האם הם היו מוכנים לקבל כליה מאדם זר:

98% ענו שכן.

יחס למקבל הכליה - השוואה בין הקבוצות

מובהקות	משפחה (n=106)	קהילה (n=148)	
	2.58 (0.05)	2.35 (0.05)	האם אתה מרגיש שמקבל הכליה מחויב אליך בצורה מסוימת? (סולם 10=במידה רבה מאוד 1=כלל לא)

קבלת החלטות השוואות בין הקבוצות

מובהקות	משפחה (n=400)	קהילה (n=349)	
**	95.4 (4.15)	6.62 (3.68)	עד כמה ההחלטה לתרום כליה היתה החלטה משותפת של כל בני המשפחה? (סולם 10=במידה רבה מאוד 1=החלטה אישית שלי)

עמדות ביחס לסוגיות בתרומת איברים

מובהקות	משפחה (n=400)	קהילה (n=349)	
**	כן 75.63 לא 18.34 לא יודע – 6.03	כן 96.56 לא 2.29 לא יודע – 2.15	האם היית מוכן לקבל כליה מבני משפחתך הקרובים? (1=כן 2=לא)
	מכולם 49.35 מאדם ספציפי 16.87 כולם ללא הורים 5.2 כולם ללא ילדים 7.79 לא השיבו 20.79	מכולם 69.44 מאדם ספציפי 7.96 כולם ללא הורים 8.78 כולם ללא ילדים 2.03 לא השיבו 11.79	אם ענית על התשובה הקודמת בחיוב, ממי היית מוכן לקבל כליה? (1=אמא, 2=אבא, 3=אח, 4=אחות, 5=בן/בת זוג 6=בני 7=בתי 8=מכולם).
	9.02 (2.59)	9.77 (0.97)	האם היית מוכן לעבור השתלה בהצלבה, בה אתה תורם לאדם שלא אתה בחרת ואדם זר תורם לקרובך? (סולם 10 =בהחלט כן 1=בשום אופן לא)
	כן 61.65% לא 38.1%	כן 72.78% לא 26.92%	האם אתה חתום על כרטיס תורם? (1=כן, 2=לא)
			אחוז חתומים על כרטיס לפי רמת דתיות

	79.45%	91.67%	חילוני
	56.9%	84.21%	מסורתי
	53.13%	82.38%	דתי
	31.71%	34.21%	חרדי
	1.44 (1.66)	1.57 (1.68)	האם היית מוכן לתרום כליה לזר בתשלום? (סולם 10=בעד סכום גדול מאוד 1=בשום צורה שהיא)

תפיסות משפחה

מובהקות	משפחה (n=400)	קהילה (n=349)	
**	8.52 (2.18)	5.83 (3.17)	עד כמה אתה משתף את בני משפחתך במצוקות ובחרדות? (סולם 10=במידה רבה מאוד 1=כלל לא)
**	9.78 (0.85)	8.20 (2.10)	עד כמה אתה משתף את בני משפחתך בשמחות והישגים? (סולם 10=במידה רבה מאוד 1=כלל לא)
**	5.72 (6.32)	7.07 (2.49)	כיצד היית מגדיר את חשיבות המשפחה בחיך? (סולם 10=במידה רבה מאוד 1=כלל לא)
	7.06 (2.84)	6.75 (2.64)	עד כמה אתה מחשיב חברים קרובים כבני משפחה? (סולם 10=במידה רבה מאוד 1=כלל לא)
**	5.44 (2.86)	7.07 (2.49)	עד כמה אתה רואה את החברה הישראלית כמשפחה אחת גדולה? (סולם 10=במידה רבה מאוד 1=כלל לא)

אמונה ורוחניות

מובהקות	משפחה (n=106)	קהילה (n=148)	
**	לא 44.34 כן 55.66	לא 12.16 כן 87.84	האם אתה מאמין -שהנשמה ממשיכה להתקיים גם לאחר המוות? (1 = כן, 2 = לא 0 = כל תשובה שאינה כן/לא)
**	לא 60.38 כן 39.62	לא 14.19 כן 85.81	האם אתה מאמין בתחיית המתים? (1 = כן, 2 = לא 0 = כל תשובה שאינה כן/לא)
**	לא 26.42 כן 73.58	לא 6.76 כן 93.24	האם אתה מאמין שיש משהו מעל הטבע שמכוון את ההיסטוריה? (1 = כן, 2 = לא 0 = כל תשובה)

			שאינה כן/לא)
**	לא 18.87 כן 81.13	לא 4.05 כן 95.95	האם אתה מאמין באלוהים? (1=כן, 2=לא 0= כל תשובה שאינה כן/לא)
**	לא 30.19 כן 69.81	לא 6.76 כן 93.24	האם אתה מאמין בתורה ומצוות? (1 = כן, 2 = לא)
**	לא 20.75 כן 79.25	לא 2.03 כן 97.97	האם אתה מאמין בקיום טקסים דתיים? (1 = כן, 2=לא)
**	3.68 (0.05)	6.93 (0.054)	עד כמה האמונה הדתית השפיעה על ההחלטה לתרום? (סולם 10=במידה רבה מאוד 1=כלל לא)

התניה וקירבה חברתית

את התורמים מקרב הקהילה שאלנו סדרת שאלות ביחס לחשיבות זהות המקבל:

קהילה (n=349)	
לא 26.65 כן 73.35	האם היה חשוב לך ששייכותו הלאומית של המקבל תהיה זהה לשלך? (1=כן, 2=לא)
לא 96.56 כן 2.87 לא יודע 0.57	האם היה חשוב לך שאדיקותו הדתית של המקבל תהיה זהה לשלך? (1=כן, 2=לא)

את התורמים מקרב המשפחה שאלנו למי הם היו מוכנים לתרום:

סמן לאלו חולים מהקבוצות הבאות היית מוכן לתרום כליה: (1=קרוב משפחה מדרגה ראשונה
2=קרוב משפחה מדרגה שנייה, 3=חבר נפש, 4=ידיד טוב או מכר, 5=אדם זר ששמעת על סבלו),
6=כולם). 40% ענו שהיו מוכנים לתרום רק לקרוב משפחה מדרגה ראשונה 6.75%. ענו שהיו
מוכנים לתרום לקרובי משפחה מדרגה ראשונה ושנייה. 7.5% מוכנים לתרום לקרובי משפחה וחברי
נפש. 10.75% מוכנים לתרום לכולם, מלבד זרים. 35% מוכנים לתרום לכולם.

קרבה חברתית על פי סולם בוגרדוס:

מובהקות	משפחה (N=400)	קהילה (n=349)	
	8.80	9.34	באיזו מידה אתה מוכן או לא מוכן שאני או בן משפחתי יינשא למישהו שאינו

	(2.71)	(1.87)	בעדה שלי (סולם: 10=מוכן בהחלט 1=בהחלט לא מוכן)
**	4.26 (3.91)	2.32 (2.79)	באיזו מידה אתה מוכן או לא מוכן שאני או בן משפחתי <u>יִנְשָׁא</u> למישהו שאינו מהדת שלי (סולם: 10=מוכן בהחלט 1=בהחלט לא מוכן)
	9.69 (1.40)	9.19 (0.72)	באיזו מידה אתה מוכן או לא מוכן <u>לארח בביתי</u> מישהו שאינו בעדה שלי (אשכנזי/מזרחי) (סולם: 10=מוכן בהחלט 1=בהחלט לא מוכן)
*	8.06 (2.97)	8.05 (3.05)	באיזו מידה אתה מוכן או לא מוכן <u>לארח בביתי</u> מישהו שאינו מהלאום או מהדת שלי . (סולם: 10=מוכן בהחלט 1=בהחלט לא מוכן)
	9.50 (1.57)	9.79 (0.90)	באיזו מידה אתה מוכן או לא מוכן <u>לגור בעיר</u> שגרים בה אנשים שאינם מהעדה שלי (סולם: 10=מוכן בהחלט 1=בהחלט לא מוכן)
**	8.06 (2.97)	9.14 (1.94)	באיזו מידה אתה מוכן או לא מוכן <u>לגור בעיר</u> שגרים בה אנשים שמידת אדיקותם הדתית שונה משלי (סולם: 10=מוכן בהחלט 1=בהחלט לא מוכן)
	7.57 (3.35)	7.05 (3.46)	באיזו מידה אתה מוכן או לא מוכן <u>לגור בעיר</u> שגרים בה אנשים שאינם מהלאום שלי (סולם: 10=מוכן בהחלט 1=בהחלט לא מוכן)
	7.15 (3.35)	6.37 (3.46)	באיזו מידה אתה מוכן או לא מוכן <u>לגור בשכונה</u> שגרים בה אנשים שאינם מהלאום או מהדת שלי (סולם: 10=מוכן בהחלט 1=בהחלט לא מוכן)
	9.09 (2.11)	8.68 (2.47)	באיזו מידה אתה מוכן או לא מוכן <u>לקיים יחסי עבודה ועסקים</u> עם אנשים שאינם מהלאום או מהדת שלי (סולם: 10=מוכן בהחלט 1=בהחלט לא מוכן)

קשרים בין משתנים שונים

מתודולוגיה: בדקנו את הקשר בין קטגוריות חברתיות לפי מאפיינים סוציו-דמוגרפים שונים (מגדר, השכלה, רמת דתיות) בשתי הקבוצות. הקטגוריות שנבדקו ביניהם קשרים לפי מאפיינים סוציו-דמוגרפים הם רוחניות ומשפחתיות וקרבה חברתית. הטבלה למטה מציגה את הקשרים בין הקטגוריות. קשרים מובהקים מופיעים בשתי כוכביות ברמת מובהקות של 95% ($p < 0.05$) ובכוכבית אחת ברמת מובהקות של 90% ($p < 0.1$). הקשרים המובהקים מודגשים. המספרים מייצגים קשרי פירסון הנעים בין 1- ל-1 מספרים שלילים מייצגים קשר הפוך בין המשתנים. במדעי החברה נהוג להתייחס למשתנים ברמה 0.4 ומעלה בסולם פירסון כקשרים חזקים. בניית הקטגוריות: השאלות על קרבה חברתית ועל דתיות רוחניות קובצו לסולם של 1-10. השאלות על המשפחה קובצו לשתי קטגוריות: שלוש השאלות הראשונות קובצו יחד תחת השם "קשרי משפחה" ושתי השאלות קובצו יחד תחת השם "חברה כמשפחה". במשתנים הסוציו-דמוגרפים, בשל גודל המדגם בשלב ביניים זה, קובצו יחד קטגוריות החילונים והמסורתיים מול דתיים וחרדים כך שנוצרו שתי קטגוריות של רמת דתיות. השכלה יסודית כלולה בהשכלה תיכונית.

קהילה			משפחה			
מרחק חברתי	קשרי משפחה	קהילה כמשפחה	מרחק חברתי	קשרי משפחה	קהילה כמשפחה	
גברים						
						קשרי משפחה
						חברה כמשפחה
						דתיות ורוחניות
-0.08	0.15	-0.34**	-0.41	0.17.	-0.49**	
-0.12	0.08		0.23	0.29		
נשים						
						קשרי משפחה
						חברה כמשפחה
						דתיות ורוחניות
0.08	0.26	-0.39**	0.18	0.37**	0.17	
0.02	-0.03		0.24**	0.06		
השכלה תיכונית						
						קשרי משפחה
						חברה כמשפחה
						דתיות ורוחניות
-0.04	0.51**	-0.56**	-0.16	0.08	-0.33*	
0.18	-0.03		0.12	-0.23		
השכלה על תיכונית						
						קשרי משפחה
						חברה כמשפחה
						דתיות ורוחניות
-0.01	0.11.	-0.31**	0.07	0.13	0.34**	
-0.01	0.01		0.24	0.03		
חילונים ומסורתיים						
						קשרי משפחה
						חברה כמשפחה
						דתיות ורוחניות
0.16	0.32	-0.76**	-0.02	0.11	0.30**	
0.13	-0.01		0.33**	0.2		
דתיים וחרדים						
						קשרי משפחה
						חברה כמשפחה
						דתיות ורוחניות
-0.02	0.16	-0.24**	0.06	0.24	-0.46**	
0.05	-0.07		-0.18	-0.33**		

תוצאות רגרסיה לוגיסטית לניבוי תרומות במשפחה לעומת תרומות בקהילה (סטיית תקן בסוגריים)

משתנה	תרומה מהמשפחה (לעומת תרומה מהקהילה)	משתנה	תרומה מהמשפחה (לעומת תרומה מהקהילה)
גודל ישוב	-0.001	מסורתי	-0.168
	(0.001)		(0.392)
SES	-0.361***	דתי	-2.305***
	(0.131)		(0.342)
מגורים מעבר לקו הירוק	-1.496***	חרדי	-2.624***
	(0.274)		(0.433)
גיל	0.0251**	משפחה כקהילה	-0.108**
	(0.0102)		(0.0500)
מגדר (אישה)	0.867***	מרחק חברתי	-0.155**
	(0.223)		(0.0702)
השכלה תיכונית	-1.076	משפחה ביולוגית כקבוצה	0.00937
	(0.760)		(0.0467)
השכלה אקדמית	-1.658**	רוחניות	0.0303
	(0.746)		(0.0599)
מוצא אסיר-אפריקה	0.900***	קבוע	3.274**
	(0.242)		(1.272)
מוצא ישראל	0.558**	מס תצפיות	725
	(0.258)		*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

5. דיון ומסקנות

יחסי תורמים – מקבלים:

ההשערה כי קיים הבדל מובהק ברקע הסוציו-דמוגרפי בין שתי הקבוצות נמצאה מובהקת (השערה 1). התורמים מהקהילה הם מבוגרים יותר, עם יותר שנות לימוד, מקורות ההכנסה שלהם שונים וכוללים בצורה מובהקת יותר גמלה או שאינם מועסקים. בולט במיוחד ההבדל ברמת הדתיות. רק

קרוב ל-7% מהתורמים בקהילה הצהירו כי הם חילוניים מול למעלה מ-36% מקרב התורמים מקבוצת המשפחה כמעט 90% מהתורמים מהקהילה הצהירו שהם או דתיים או חרדים, מול שיעור של 24% שהצהירו שהם דתיים ומעט מעל 10% שהצהירו על עצמם כחרדיים בקרב התורמים בקרב המשפחה. חשוב לציין שההתפלגות רמת הדתיות בקרב התורמים בקרב המשפחה קרוב להתפלגות רמת הדתיות באוכלוסייה הישראלית הכללית לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. ממצא זה מעיד על המובחנות החברתית והקהילתית ממנה מגיעים התורמים. חשוב לציין את ההבדל בפער המגדרי בין שתי הקבוצות. התורמים שלושה מתוך ארבעה תורמים מהקהילה הצהירו שהם גברים (74%) ואילו במשפחה קיימות בעיקר תורמות (58%). פער מגדרי לטובת תורמות בתוך המשפחה חופף ממצאים קיימים בספרות הקשורים לתרומת איברים בתוך המשפחה, אך הפער המגדרי בקרב התורמים בקהילה מעניין ודומה לפער המגדרי לטובת תורמים מול תורמות בתרומות מן המת. מבחינת מוצא, שתי הקבוצות מורכבות בעיקר מילידי הארץ, ניתוח מוצא האם והאב של התורמים מצביע שמוצא התורמים מהקהילה הוא ארה"ב-אירופה בעוד שבקרב התורמים מהמשפחה ההתפלגות דומה יותר להתפלגות המוצא בחברה הישראלית, לפי הלמ"ס. בנוסף, הפרופיל הסוציו-דמוגרפי של שתי קבוצות התורמים מצביע על דפוס מעניין בהתפלגות בין מקומות היישוב מהם מגיעים התורמים. התורמים מהקהילה מגיעים בצורה מובהקת מקהילות קטנות יותר. 45% מהם מגיעים מיישובים שבהם פחות מ-5000 נפש, מעל ל-52% מהם מגיעים מיישובים בהם פחות מ-10,000 נפש. זהו שיעור גבוה במיוחד (רק כ-20% מהתורמים מקרב המשפחה גרים ביישובים בהם פחות מ-10,000 נפש) יש לכך משמעות חשובה בהבנה כיצד אלטרואיזם מתפשט בקהילות קטנות ומגובשות. הייצוג של יישובים מעבר לקו הירוק גדול מהשיעור היחסי של מתיישבים מעבר לקו הירוק באוכלוסייה הישראלית. 45% מהתורמים בקרב הקהילה מגיעים מיישובים מעבר לקו הירוק מול 8.9% בקרב התורמים במשפחה (בדומה לשיעור היהודים שגרים מעבר לקו הירוק בקרב האוכלוסייה הישראלית הכללית). המפות למעלה מסמנות הבדל זה בצורה ברורה. העובדה שרוב היישובים מהם מגיעים תורמים אלה הם קטנים במספרם תורמים לאישוש התזה אודות הקשר ההפוך בין גודל הקהילה ואלטרואיזם.

יחסי תורמים – מקבלים

מהמחקר עולה כי הדפוס השכיח בתרומות בין המשפחה הם בנות זוג התורמות לבני זוגן (27%) ולאחר מכן אחאים (אחים ואחיות, 23%). לעומת זאת, בני זוג התורמים לבנות זוגן הוא הדפוס הנדיר ביותר (5%). נמצא כי שיעור ההורים לילדיהם והילדים התורמים להוריהם דומה. עם זאת, נמצא כי בנים תורמים להוריהם (למעלה מ-70%). יחסי המגדר נמצאו שווים פחות או יותר כאשר מדובר בתרומה מהורים לילדיהם; היחס בין אבות לאמהות בתרומה לבן הוא 48% ל-52% בהתאם. היחס בין אבות לאמהות בתרומה לבת הוא 44% ל-56% בהתאמה. חלוקת תרומה שווה נמצאה גם בקרב אחאים: אחים ואחיות תרמו פחות או יותר בצורה שווה. תרומות מעבר למעגל

הראשון של המשפחה כללו תרומות בין גיסים וגיסות, כלות וחתנים לחמים וחמות, בני דודים.ות, דודים.ות לאחיינים.ות. דפוס תרומה זה היווה 7.5% מכלל התרומות ובתוכו 63% תרומות מול 37% תורמים. חשוב לציין כי למעלה מ-70% מהמושתלים היו גברים. הקירבה החברתית תבוסס על הגדרות משפחתיות של קשר דם, של נישואין או קשר דרך נישואין. ממצאי המחקר מחדדים את הסוציולוגיה הפנים-משפחתית ומצביעים על שונות ביחסי התורמים. כאמור, רוב התרומות מגיעות מנשים התורמות לבעליהן ובין אחאים. ממצא מעניין הוא האחוז הגבוה יחסית של תורמות ותורמים המגיעים מחוץ למשפחה הגרעינית. רוב התורמים מעידים על מערכת יחסים קרובה ביניהם לבין המקבל טרם ההשתלה. רק כרבע מביניהם מעידים שמערכת היחסים השתנתה לאחר ההשתלה ומבין אלו 95% מעידים שהשינוי הוא לטובה. זהו ממצא מעניין בהינתן העובדה שיחסי משפחתיים יכולים לנוע על פני קשת רחבה הכוללת גם קירבה ואהבה אבל גם יחסי כוח, ניצול וכיו"ב. הממצאים מחזקים את המובן מאליו שעל מנת לקבל תרומת כליה מקרוב משפחה יש צורך ביחסים פנים-משפחתיים טובים. עם זאת, יש לזכור שזהו אינו המצב התמידי. מעניין לציין שרוב התורמים מקרב המשפחה מרגישים אחריות לגבי תפקוד הכליה אצל המקבל. יש להתייחס גם למיעוט הבולט של 20% מהתורמים שהעידו שאינם מרגישים כלל אחריות לתפקוד הכליה.

קבלת החלטות בקרב תורמים בתוך המשפחה - משפחה או תורם זר?

בקרב התורמים מהמשפחה נרשמה הימנעות גורפת (71%) מויתור על התרומה לטובת זר שימכור בתשלום (מעשה אינו חוקי). כששאלנו על תרומה חוקית ההיענות נחלשה מאוד. למעשה, רוב מבני המשפחה היו מעדיפים שתורם זר יתנדב להציל את בן או בת משפחתם מאשר שהם יעברו את הניתוח. ממצא זה מעניין במיוחד ביחס לעובדה שהשאלה נשאלה גם אחרי מעשה. כלומר גם אחרי התרומה הם היו מעדיפים תרומה חוקית מחוץ למשפחה. שאלה מרכזית בבחירת תורם היא האם למצות קודם את פוטנציאל התרומה בתוך המשפחה לפני שתורמים לתורם זר. בעוד השהתורמים בתוך המשפחה חושבים בצורה גורפת כפי שראינו שהמשפחה היא המעגל המיידי לבחירת תורם, התורמים מהקהילה חלוקים בדעותיהם בצורה שווה יחסית ואחוז ניכר מהם ללא דעה בנושא.

יחס למקבל הכליה - השוואה בין הקבוצות

חיזוק נוסף להשערה 3 על אודות היחסים החזקים יותר בתרומות בין קרובי משפחה עולה מהממצא למעלה. התורמים בשתי הקבוצות אינם חשים שהתורם מחויב אליהם באיזו שהיא צורה. ממצא מעניין זה מלמד שהתרומה בתוך המשפחה היא החלטה משפחתית בעוד תרומה לאדם זר היא על פי רוב החלטה אישית.

עמדות ביחס לסוגיות בתרומת איברים

שתי הקבוצות מוכנות לקבל תרומת איברים מבני משפחתם אם כי מוכנות זו גבוהה בצורה מובהקת אצל תורמים מהקהילה ומכילה כמעט את כולם. יתכן שהפער נובע מההיכרות שיש לתורמים מקרב בני משפחה עם המורכבות ביחסים שעלולה להעיב על יחסי נותן ומקבל בתוך המשפחה. השאלה ממי היית מוכן לקבל כליה מקרב משפחתך התבררה כקשה: 12% מהתורמים בקרב הקהילה ו-21% מהתורמים בקרב המשפחה לא ידעו להשיב עליה ברור. הרוב ענה מכולם בשתי הקבוצות. בקרב תורמים מהמשפחה אחוז ניכר סימן משהו ספציפי בתוך המשפחה. הבדל משמעותי נמצא בקרב המוכנות לקבל תרומה מילדים. התורמים מקרב המשפחה החריגו את הילדים כתורמים פוטנציאליים הרבה יותר מתורמים מקרב הקהילה (למרות שכ-18% מהם קיבלו כליה מילדיהם). אופציית התרומה בהצלבה מקובלת בצורה גבוהה בקרב שתי הקבוצות (מעט יותר בקרב תורמים מהקהילה אבל לא באופן מובהק). שיעור החתומים על כרטיסי אדי בקרב האוכלוסיה הכללית עומד על כ-65%. שיעור החתומים מקרב התורמים מהקהילה גבוה יותר (72%), ייתכן שבשל הניסיון וההיכרות שלהם עם עולם תרומות האיברים, בעוד שיעור החתומים על כרטיסי אדי מקרב התורמים מהמשפחה נמוך מעט מהשיעור באוכלוסייה הכללית. (61%). בפילוח לפי מידת דתיות נראה שהחתימה על כרטיס תורם היא בעלת קשר הפוך לרמת דתיות, כפי שקיים גם באוכלוסייה הכללית. שתי הקבוצות נרתעות בצורה ברורה ממכירת איברים.

תפיסות משפחה

שלוש השאלות הראשונות מתייחסות לקשרי משפחה. מהממצאים עולה כי תורמים בקרב המשפחה משתפים את המשפחה בשמחות הישגים כמו גם במצוקות וחרדות יותר מתורמים מהקהילה אבל בצורה מוזרה אינם מגדירים את המשפחה כחשובה בחייהם לעומת הציון הגבוה שמקבלת שאלה זו בקרב תורמים מהקהילה (אם כי סטיית התקן הגבוהה בקרב תורמים מקרב המשפחה על שאלה זו מעידה על התפלגות התשובות לא דווקא סביב ציון התקן אלא לאורך כל מנעד אפשרויות התשובה). בצורה משלימה, ניתן לטעון כי התורמים מקרב הקהילה אינדיבידואליסטים יותר ביחס לשיתוף חוויות עם בני משפחותיהם אבל כעמדה, הם מצהירים דווקא כי המשפחה חשובה עבורה. שתי השאלות האחרונות מתייחסות לצורה שבה החברה הישראלית נתפסת כמשפחה. התורמים משתי הקבוצות רואים בחברים קרובים חלק מהמשפחה. תורמים מקרב הקהילה תופסים את החברה הישראלית כמשפחה אחת יותר מאשר תורמים בקרב המשפחה. יתכן שתפיסה זו מעידה על נכונותם לתרום לזרים מבחינה גנטית אבל כאלה שנתפסים כשייכים למשפחה הרחבה.

אמונה ורוחניות

ממצאי הביניים מצביעים בצורה ברורה על רמת רוחניות גבוהה יותר בקרב תורמים מהקהילה מאשר תורמים בקרב המשפחה. ניתן לומר, על בסיס נתונים אלה כי התורמים מהקהילה מגיעים מרקע דתי מובהק (כמעט כולם מאמינים באלוהים ושומרים מצוות). יש לציין כי גם אמונות הקשורות בספרות למעכבי חתימה על כרטיס תורם נמצאים בשיעור גבוה יותר בקרב תורמים מהקהילה ועם זאת למעלה מ-70 אחוזים הצהירו שהם חתומים על כרטיסי תורם. זאת ועוד, לא רק שהאמונה הדתית לא היתה גורם מעכב עבור תורמים זרים, אלא הם מציינים אותה כמניע מרכזי לתרומה ביחס לתורמים מקרב המשפחה שאינם רואים באמונה דתית מניע מרכזי לתרומה.

התניה וקירבה חברתית

לתורמים מהקהילה היה חשוב שזהותו הלאומית של המקבל תהיה זהה ללא קשר לאמונתו או אדיקותו הדתית. סביר להניח שבזהותו הלאומית, התכוונו המשיבים ל"יהודי" (ולא דווקא לישראלי). גבולות הנתינה נחתכים בזהות הלאומית אך הם מתפרסים לרוחב מידת האדיקות. במילים אחרות, הקריטריון הלאומי-יהודי הוא המשמעותי מבחינתם בהעדפת המקבלים: כל עוד המקבל הוא יהודי, ללא קשר למידת אדיקותו, הוא נחשב בעיני התורמים מהקהילה כראוי לתרומה. הנכונות לתרומה מעבר לגבולות הלאום (היהודי) יורדת. תונים אלה מבלבלים כיון שבמושג לאומי לא ברור האם הכוונה ל"ישראלי" או ל"יהודי". התפלגות העדפות התורמים מקרב המשפחה מעניינת בשני היבטים: תרומה לאדם זר לא נבחרה כהעדפה אלא בקרב 35 אחוזים מהפונים שענו שהיו תורמים לכולם. עדיין תרומה בתוך המשפחה נחשבת כהעדפה ראשונה (40% מהתורמים).

סולם קרבה חברתית

הערה: ככל שהציון גבוה יותר כך מידת הסובלנות גבוהה יותר. באופן כללי ובניגוד להשערה השנייה, לא מצאנו הבדל משמעותי בסולם הקרבה החברתית בין תורמים מהקהילה ותורמים מהמשפחה. שתי הקבוצות נמצאו סובלניות למדי למעט שני חריגים: שתי הקבוצות אינן מוכנות שכן משפחתם ינשא למישהו או מישהי שאינם מאותה דת ותורמים מהקהילה נמצאו סובלניים יותר למגורים בעיר מעורבת מבחינת אדיקות דתית. ממצא זה מעניין ביחס להעדפה הברורה של תורמים מהקהילה לתרום רק ליהודים. זאת ניתן להסביר בדרכים הבאות: הבדל בין עמדות להתנהגות. מחקרי עמדות אינם בהכרח אינדיקציה להתנהגות וקיים פער בין השניים. תרומת כליה אינה עוד שאלה של הרגלי חיים או עמדה כלפי האחר. תרומת כליה היא מעשה חריג, חד פעמי ובעל משמעות עמוקה. העדפה בתרומה אינה מבטאת תפיסה אזרחית אלא העדפה אישית לטובת מה שנתפס כקבוצת הזהות המיידית.

קשרים בין משתנים שונים

בחלוקה על פי מגדר נמצא קשר הפוך מובהק אצל גברים בין סולם האמונות הדתיות לבין סולם הקירבה החברתית (סובלנות). כלומר ככל שלגברים היה ציון גבוה יותר בסולם האמונות הדתיות הם קיבלו ציון נמוך בסולם הקירבה החברתית. קשר הפוך זה אצל גברים נמצא בשתי הקבוצות, אם כי הוא נמצא חזק יותר בקרב תורמים מהמשפחה. אצל תורמות בקרב המשפחה נמצא קשר ישר בין סולם הקרבה החברתית ובין תפיסת החברה כמשפחה. ככל שענו גבוה יותר בסולם השאלות על אודות החברה כמשפחה כך גם התשובות שלהם בסולם הקירבה החברתית מוקמו גבוה בסולם. אצל תורמות מהקהילה נמצא (כמו אצל התורמים מהקהילה) קשר הפוך בין סולם האמונות הדתיות והרוחניות לבין הציון בסולם הקירבה החברתית (אם כי נמוך יותר). אצל התורמות מהקהילה נמצא קשר ישר חזק בין תפיסה החברה כמשפחה לבין ציון גבוה בקטגורית קשרי משפחה. במילים אחרות, המשפחה היא מרכיב מרכזי בתפיסת הזהות שלהן. בפילוג על פי השכלה, נמצא קשר ישר בין תפיסה החברה כקהילה לבין ציון גבוה בסולם הקירבה החברתית אצל תורמים מהמשפחה בעלי השכלה תיכונית בלבד. נמצא אצלם גם קשר הפוך בין סולם האמונות הדתיות לתפיסת קשרי המשפחה. אצל תורמים מהקהילה בעלי השכלה תיכונית נמצא קשר הפוך חזק בין רמת דתיות ורוחניות לבין נכונות לקירבה חברתית. קיים גם קשר חזק אצל תורמים מהקהילה בעלי השכלה תיכונית בין תפיסת החברה כקהילה לבין קרבה חברתית. ככל שהם קיבלו יותר את תפיסת החברה כקהילה כך הם גם נתנו ציון גבוה יותר לשאלות בסולם הקירבה החברתית. בקרב תורמים מהמשפחה בעלי השכלה על-תיכונית נמצא קשר הפוך בין רמת דתיות ורוחניות ובין קירבה חברתית. מעניין כי ברמת מובהקות פחותה נמצא קשר אצל תורמים מהמשפחה בעלי השכלה על-תיכונית בין רמת דתיות ורוחניות לבין תפיסת החברה כקהילה. בקרב תורמים מהקהילה בעלי השכלה על-תיכונית נמצא גם קשר הפוך בין רמת דתיות ורוחניות לבין קירבה חברתית. בפילוח על פי רמת דתיות נמצא כי בקרב תורמים מהמשפחה שמגדירים עצמם כמסורתיים או חילוניים יש קשר ישר בין תפיסת החברה כמשפחה לבין תפיסת הקירבה החברתית ובין רמת דתיות לבין התפיסה של החברה כמשפחה. בקרב תורמים מהמשפחה שמגדירים עצמם דתיים או חרדיים נמצא קשר הפוך בין רמת דתיות והרוחניות לבין ציון בסולם הקירבה החברתית וקשר הפוך, אם כי ברמת מובהקות פחותה, בין רמת הדתיות והרוחניות לבין קטגורית קשרי משפחה. בקרב תורמים מסורתיים או חילוניים המגיעים מהקהילה יש קשר הפוך חזק מאוד (-0.76) (בין רמת דתיות ורוחניות לבין ציון בסולם הקירבה החברתית. יש לזכור בשלב זה כי ממצא זה נסמך על מדגם קטן יחסית של תורמים מקרב הקהילה שהגדירו עצמם כך. קשר הפוך דומה אם כי חזק הרבה פחות נמצא גם בקרב תורמים מקרב הקהילה שהגדירו עצמם כדתיים וכחרדים.

הקשרים גם מאששים את השערה 4: נמצא קשר הפוך מובהק בין רמת דתיות ורוחניות לסובלנות וקירבה חברתית בקרב תורמים מהקהילה בכל הפילוחים הסוציו דמוגרפיים.

תוצאות רגרסיה לרגרסיה לוגיסטית לניבוי תרומת במשפחה לעומת תרומות בקהילה

הטבלה מעלה מציגה את ניבוי ההשתייכות לקבוצת התורמים מקרב בני המשפחה ביחס למשתנים נבחרים ובפיקוח על שאר המשתנים. מהניתוח עולה כי מצב סוציו-אקונומי (SES), מגורים מעבר לקו הירוק, השכלה אקדמית, תפיסה החברה כקהילה וציון גבוה בסולם בוגרדוס (של מרחק חברתי), אך בעיקר השתייכות למגזרים הדתיים והחרדיים הם מנבאים טובים להשתייכות לקבוצת התורמים מהקהילה. לעומת זאת, גיל (גבוה) ומגדר (אישה), כמו גם מוצא אסיה אפריקה בקרב ההורים ומוצא ישראלי בקרב התורמים הם מנבאים טובים להשתייכות לתורמים מקרב המשפחה. הרגרסיה הלוגיסטית מחזקת בעיקר את השערה מס 1 כי קיימים הבדלים בפרופיל הסוציו-דמוגרפי של שתי הקבוצות. היא מצביעה על כך שההבדלים האלה קיימים גם בפיקוח על משתנים סוציו-דמוגרפיים שונים. היא מחזקת את הנתונים שעלו בניתוח הסטטיסטי התיאורי: התורמים מקרב הקהילה הם דתיים יותר, גרים מעבר לקו הירוק, בעלי השכלה אקדמית, צעירים יותר ובעיקר גברים. מעניין שדווקא בפיקוח על משתנים נמצא כי מצב סוציואקונומי הוא מנבא טוב להשתייכות לתורמים מקרב הקהילה מה שלא עלה מהניתוח התיאורי ושמגורים ביישוב קטן יחסית שנדמה היה כמנבא טוב להשתייכות לקבוצת התורמים מקרב הקהילה אינו נמצא מובהק. לעומת זאת מגורים מעבר לקו הירוק, שכוללים בעיקר יישובים קטנים (מתחת ל-10,000 איש) נמצא כמנבא מובהק להשתייכות לקבוצה זו.

6. המלצות

המחקר אישש ממצאים קודמים בספרות המחקר אודות תרומות איברים לזרים. הוא הצביע על המאפיינים הייחודיים של אוכלוסיית התורמים מהקהילה כמגיעים בעיקר מהמגזרים הדתי והחרדי, כחיים בקהילות קטנות, משכילים וברובם המכריע גברים. במילים אחרות, דפוס התרומה לזרים הוא מגזרי מאוד. ממצא מרכזי מצביע על הגבולות העבים של התרומה: רוב גדול של התורמים מקרב הקהילה טענו כי חשובה להם הזהות הלאומית של המקבל. ממצא זה מחזק את האופי הפנים קהילתי של התורמים מהקהילה. ממצאים אלה חשובים מאוד להתנויית מדיניות. למעשה, הדפוס הקהילתי של תרומות לזרים יכול להיות מאומץ על ידי קובעי מדיניות במטרה להגביר תרומות איברים מהחי, או להידחות או לכל הפחות לא להיות מעודד מהטעם שדפוסים קהילתיים כאלה עלולים להגביר אי שוויון ולפגוע בהוגנות של הגישה לתרומות איברים.

נדמה שהמלצה לכאן או לכאן פוגעת במאמצים למצוא פתרון למצוקת האיברים להשתלה (על ידי צמצום התרומות מהקהילה) או עלולה להגביר אי שוויון (על ידי התעלמות מהיבט הבחירה וההתניה שבתרומות אלה). אנחנו רואים חשיבות רבה בתרומות איברים של מתנדבים מהקהילה וחושבים שלצדם יש להשקיע מאמץ רב בעידוד התרומות האוניברסליות ללא התניה דרך המרכז הלאומי להשתלות. תרומות דרך משרד הבריאות (אליו משתייך המרכז הלאומי להשתלות) חייבות

להתקבל על פי קריטריונים אתיים של חלוקת משאבים רפואיים ולכן לא יגבירו אי שוויון. אנחנו סבורים שלצד הפעילות של עמותות פרטיות לעידוד תרומות מהקהילה, משרד הבריאות צריך להשקיע משאבים בעידוד תרומות מהקהילה על בסיס אוניברסלי, על נתינה לזר ללא כל התניה. אנחנו מקווים שנתיב התרומה לקהילה על בסיס אוניברסלי יתמסד כנתיב המרכזי לתרומה מטעם תורם שאינו מכיר את המקבל.

7. מקורות ביבליוגרפיים

רשימת מקורות:

1. לפי נתוני המרכז הלאומי להשתלות, בשנת 2020 בוצעו 118 השתלות כליה מנפטר לעומת 130 השתלות כליה מתורמים חיים.
<https://www.adi.gov.il/>קצת-עלינו/סיכום-פעילות/סיכום-פעילות-המרכז-הלאומי- להשתלות-
2020 נתונים מיום 14 נובמבר 2021
2. <https://www.irodat.org/?p=database&c=IL&year=2019#data> נתונים מיום 14 נובמבר 2021.
3. Crouch, R. and Carl E. (1999). "Moral Agency and the Family: The Case of Living Related Organ Transplantation". *Cambridge Quarterly Healthcare Ethics*, 8:275-287.
4. Zeiler, K., Guntram, L., & Lennerling, A. (2010). "Moral tales of parental living kidney donation: a parenthood moral imperative and its relevance for decision making". *Medicine, Health Care and Philosophy*, 13(3):225-236.
5. Dwyer, J., & Vig, E. (1995). "Rethinking transplantation between siblings". *The Hastings Center Report*, 25(5):7-12.
6. Baskin J.H. (2009). "Giving until it hurts? Altruistic donation of solid organs", *Journal of American Academy Psychiatry Law*, 37(3):377-9.
7. Troug, R. D. (2005). "The Ethics of Organ Donation by Living Donors." *New England Journal of Medicine*, 353:444-447.
8. Dor, F. J., Massey, E. K., Frunza, M., et al. (2011). New classification of ELPAT for living organ donation. *Transplantation*, 91(9):935-938.
9. Adams, P. L., Cohen, D. J., Danovitch, G. M. et al. (2002). "The nondirected live-kidney donor: ethical considerations and practice guidelines: A National Conference Report". *Transplantation*, 74(4):582-589.

10. Henderson, A. J., Landolt, M. A., McDonald, M. F et al. (2003). "The living anonymous kidney donor: lunatic or saint?". *American journal of transplantation*, 3(2):203-213.
11. Kurlito, P. Skorupska-Król, A, Broniatowska, E. and Bramstedt, A. (2020). "Exploring the motives of Israeli Jews who were living kidney donors to strangers". *Clinical Transplantation*, e14034.
12. אלדד. ק. "מוסר כליות" מוסף שישבת, ישראל היום 30.10.20 עמ' 38-41.
13. לפי נתוני ארגון "מתנת חיים" בדף הבית שלהם <https://kilya.org.il> נתונים מיום 14 נובמבר 2021.
14. Kranenburg L, Zuidema W, Erdman R, et al. (2008). "The psychological evaluation of Samaritan kidney donors: a systematic review". *Psychological Medicine*, 38: 177-185.
15. Hilhorst M, Wijsbek H, Erdman R, et al. (2011). "Can we turn down autonomous wishes to donate anonymously?" *Transplant International*, 2011; 24: 1164-1169.
16. Lavee, J., Ashkenazi, T., Gurman, G., & Steinberg, D. (2010). "A new law for allocation of donor organs in Israel". *The Lancet*, 375(9720): 1131-1133.
17. ראו למשל סעיף משפט ואתיקה בדף הבית של עמותת "מתנת חיים" <https://kilya.org.il>
18. חסרים נתונים אמפיריים מבוססים. רושם זה עולה משיחות עם נציגי העמותה ומהתרשמות פרופיל המקבילים בבתי החולים.
19. Epstein, M. (2017). "Living kidney donation and masked nationalism in Israel". *Indian J Med Ethics*, 121-124.
20. Dew, M. A., Jacobs, C. L. et al. (2007). "Guidelines for the Psychological Evaluation of Living Unrelated Kidney Donors in the United States." *American Journal of Transplantation*, 7:1047-1054.
21. Ehlers, M., Vitinius, F., & Langenbach, M. (2017). "Altruistic nondirected kidney donation: attitudes, characteristics and ethical implications". *Current Opinion in Organ Transplantation*, 22(6), 584-587.
22. Maple, H., Chilcot, J., Burnapp, L. et al. (2014). "Motivations, outcomes, and characteristics of unspecified (nondirected altruistic) kidney donors in the United Kingdom". *Transplantation*, 98(11):1182-1189.

- Clarke, A., Mitchell, A., & Abraham, C. (2014). "Understanding donation .23 experiences of unspecified (altruistic) kidney donors". *British journal of health psychology*, 19(2):393-408.
- Challenor, J., & Watts, J. (2014). "'It seemed churlish not to': How living non- .24 directed kidney donors construct their altruism". *Health: An Interdisciplinary Journal for the Social Study of Health, Illness and Medicine*, 18(4):388-405.
- Rasmussen, S. E. V. P., Robin, M., Saha, A., Eno, A. et al. (2020). "The .25 Tangible Benefits of Living Donation: Results of a Qualitative Study of Living Kidney Donors. *Transplantation Direct*, 6(12).
- Delmonico, F. L. (2004). "Exchanging Kidneys – Advances in Living Donor .26 Transplantation." *New England Journal of Medicine*, 29:1812-1814.
- Ashlagi, I., Gilchrist, D. S., Roth, A. E., & Rees, M. A. (2011). "Non .27 simultaneous chains and dominos in kidney-paired donation—Revisited". *American Journal of transplantation*, 11(5):984-994.
- Biller-Andorno, N. (2002). "Gender Imbalance in Living Organ Donation." .28 *Medicine, Healthcare and Philosophy*, 5:199-204.
- Bloembergen, W. E., Port, F. K., Mauger, E. A. et al. (1996). "Gender .29 Discrepancies in Living Related Renal Transplant Donors and Recipients." *Journal of American Society for Nephrology*, 7:1139-1144.
- Spital, A. (2003). "Intra-familial Organ Donation is often an Altruistic Act." .30 *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* ,2003:116-118.
- Neuberger, J. (2011). "Making an offer you can't refuse? A challenge of .31 altruistic donation". *Transplant International*, 24(12), 1159-1161.
- Steinberg, D. (2006). "The Allocation of Organs Donated by Altruistic .32 Strangers". *Annals of Internal Medicine*, 145:197-203
- Steinbrook, R. (2005). "Public Solicitation of Organ Donors." *New England .33 Journal of Medicine*, 353:441-444.
- Strathern, M. (1992). *After nature: English kinship in the late twentieth .34 century* (Vol. 1989). Cambridge University Press.
- Carsten, J. (Ed.). (2000). *Cultures of relatedness: New approaches to the .35 study of kinship*. Cambridge University Press.
- Strathern, M. (1992). *Reproducing the future: essays on anthropology, .36 kinship and the new reproductive technologies*. Manchester University Press.

Birenbaum-Carmeli, D. (2010). "Genetic relatedness and family formation in .37
Israel: lay perceptions in the light of state policy". *New Genetics and Society*,
29(1), 73-85.

Birenbaum-Carmeli, D., & Carmeli, Y. S. (Eds.). (2010). *Kin, gene, .38
community: reproductive technologies among Jewish Israelis* (Vol. 19).
Berghahn Books.

Deza, M. M., & Deza, E. (2014). "Distances in applied social sciences". In .39
pp. 609-659. *Encyclopedia of Distances*. Springer, Berlin, Heidelberg.